

УДК 37.011

ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ ЯК ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

Наталія Василівна Маятіна,

старший викладач кафедри інформаційно-технічних та природничих дисциплін

Київський кооперативний інститут бізнесу і права,
м. Київ, Україна

ORCID iD: orcid.org/0000-0002-1417-8390

Анотація

В статті розглянуто різні види готовності до професійної діяльності та розкрито їхню суть. Описані етапи процесу формування готовності випускників вузів до роботи по обраній спеціальності, а також підкреслена необхідність систематичності та комплексності даного процесу. Визначені компоненти психологічної готовності до діяльності, дається пояснення терміну «психологічна готовність до діяльності» та обґрунтована її важливість для подальшої професійної самореалізації. Розкрита сутність періоду адаптації до трудової діяльності як одного з найважливіших показників готовності. Визначені утруднення, що виникають при формуванні готовності майбутніх фахівців до роботи. Висвітлено специфіку поняття «професійна готовність» та особливості її формування в залежності від виду діяльності та своєрідності вибраної професії.

Ключові слова: *готовність, професійна самореалізація, види готовності, структурні компоненти готовності, період адаптації.*

Постановка проблеми в контексті сучасної педагогічної науки та її зв'язок із важливими науковими і практичними завданнями. В умовах соціально-економічних змін, що відбуваються в нашій країні в теперішній час, з'являються нові запити до професійної підготовки майбутніх висококваліфікованих

фахівців, які спрямовані на виконання складних завдань, розв'язання багаторівневих задач та швидкого адаптування до нововведень у професійній діяльності. Необхідною умовою підготовки таких спеціалістів та показником результативності їхнього навчання є формування готовності до професійної самореалізації. Важливість вирішення даної проблеми підводить до розуміння її актуальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Загальне поняття «готовності до діяльності» розглядалося в наукових працях О. Асмолова, С. Максименка, О. Мороза, А. Прангішвілі, С. Рубінштейна, Л. Кандибовича, М. Дьяченка, М. Дурай-Новакової, О. Пелеха, І. Кона, В. Лісовського, А. Ліненка, Д. Узнадзе та ін. Залежно від видів діяльності та специфіки вибраної спеціальності поняттям «готовності» займалися такі науковці, як наприклад: Я. Чаплак, Н. Гаркавенко, І. Солійчук, А. Руденок, Н. Буняк і Т. Ковалькова – висвітлили проблеми готовності майбутніх психологів; О. Матвієнко, Л. Мерва, Н. Гуртовенко, Ю. Вербиненко, А. Зарицька, О. Кривильова, О. Масалова та О. Ковальчук – вказали на умови формування готовності майбутніх педагогів; О. В. Коломієць – познайомив з технологією формування готовності майбутніх механіків та інженерів; Л. Гаврутенко – описала формування готовності майбутніх економістів; Л. Нікогосян – розкрив специфічність формування готовності майбутніх фармацевтів; О. Сиротюк – визначила психолого-педагогічні аспекти формування готовності фахівців із охорони праці.

Мета статті – проведення дослідження специфіки поняття «професійна готовність» та особливостей її формування в залежності від виду діяльності та своєрідності вибраної професії, що раніше було проведено не достатньо.

Постановка завдання статті є аналіз теоретико-методологічних напрацювань з питання формування готовності до професійної самореалізації, розкриття суті

самого поняття «готовність до професійної діяльності», її структурних компонентів та різних видів готовності.

Виклад основного матеріалу. Саме поняття «готовність» з'явилося ще на початку минулого століття і було пов'язане з необхідністю створення моделі активності особистості в різних сферах життя (Д. Кац, Г. Олпорт, Г. Сміт, В. Томас). Пізніше даною проблемою цікавилася багато видатних вчених, серед них білоруські дослідники М. Дьяченко та Л. Кандилович, які вперше ввели в науковий обіг поняття «психологічна готовність до діяльності». В навчальному посібнику «Психологія вищої школи» вони розглядають психологічні основи формування готовності студентів до трудової діяльності після закінчення вузу, а саме: дають психологічну характеристику готовності студентів до трудової діяльності, висвітлюють її психологічні передумови та шляхи формування. Уявлення про готовність до професійної діяльності саме в інтерпретації цих науковців стало найбільш поширеним в педагогіці. Познайомимося з ним детальніше.

М. Дьяченко та Л. Кандилович розрізняють різні види готовності. Готовність як професійно важлива якість – це, на їхню думку, складне психологічне утворення, що включає в себе наступні компоненти:

1) мотиваційний (інтерес та позитивне ставлення до професії, а також інші досить стійкі професійні мотиви);

2) орієнтаційний (знання та уявлення про особливості й умови до професійної діяльності та її вимоги до особистості);

3) операційний (володіння способами та прийомами професійної діяльності, процесами аналізу, порівняння, узагальнення та необхідними знаннями й навичками);

4) вольовий (самоконтроль, управління власними професійними діями);

5) оцінювальний (самооцінка своєї професійної підготовки) (Дьяченко М. І., Кандилович Л. О., 1981, с. 337).

Показником високого рівня професійної психологічної готовності спеціаліста є достатня розвиненість і вираженість цих компонентів та їхньої цілісної єдності. Готовність як психічний стан особистості означає внутрішнє налаштування на певну поведінку при виконанні конкретних задач, установка на активні та доцільні дії. Цей стан формується завдяки розумінню професійних задач, усвідомленню відповідальності, бажанню досягти успіху і т.п. Ці два види готовності постійно взаємодіють, причому стан готовності є своєрідним продовженням стійкої, тривалої готовності (Дьяченко М. І., Кандилович Л. О., 1981, с. 338).

На думку авторів, готовність обумовлена стійкими мотивами та психічними особливостями, притаманними даній особистості. Одним з найважливіших показників готовності М. Дьяченко та Л. Кандилович вважають період адаптації до трудової діяльності. Повна професійна адаптація вимірюється часом, який потрібний молодому спеціалісту після закінчення навчання для досягнення стандартної продуктивності праці та якості роботи. Для визначення рівня готовності потрібна характеристика розвиненості її компонентів, а також процесу та результатів діяльності спеціаліста в перші місяці його роботи. Дослідники підкреслюють важливість формування психологічної готовності студентів до праці, яка передбачає створення необхідних відношень, установок, майстерності, властивостей особистості, що забезпечують можливість свідомо та успішно виконувати певну трудову діяльність (Дьяченко М. І., Кандилович Л. О., 1981, с.341-343).

Формування готовності до діяльності, як вважають Л. Кандилович і М. Дьяченко, передбачає комплексне використання різних принципів, методів, засобів та форм виховання, навчання та управління діяльністю студентів. Формування готовності випускників вузів вони розбивають на три етапи. Перший етап пов'язаний з профорієнтацією абітурієнтів, відбором претендентів та заходами щодо адаптації першокурсників. Другий етап окреслюється періодом навчання, а третій – випуском та початком

професійної діяльності. Головна увага при формуванні готовності повинна приділятися не вихованню суми окремих якостей у студентів, а цілісному доведенню результатів всього навчально-виховного процесу до вимог та умов майбутньої професійної діяльності випускників. Також важливо сформувати готовність до роботи в різних напружених ситуаціях (Дьяченко М. І., Кандибович Л. О., 1981, с. 344,350).

Проблеми щодо рівня готовності випускників до професійної самореалізації білоруські вчені пов'язують з недоліками професійної підготовки, недосконалою системою відбору абітурієнтів у вузи, а також з недостатньо розробленою та організованою роботою по формуванню психологічної готовності студентів до праці. Наприклад, стосовно недопрацювань по системі відбору до вузів – іноді абітурієнти мають певні ілюзії щодо своєї майбутньої професії або гіпертрофоване прагнення до соціального просування (головне вступити до вузу, неважливо на яку спеціальність) (Дьяченко М. І., Кандибович Л. О., 1981, с. 340, 343).

Розглянемо специфіку поняття «професійна готовність» та особливості її формування в залежності від виду діяльності та своєрідності вибраної спеціальності. Так, Я. Чаплак, Н. Гаркавенко і І. Солійчук, представляючи акмеологічну модель готовності до професійної діяльності на основі концептуального підходу (особистісно-акмеосинергетичного) як основи формування особистісно-професійних утворень психолога-консультанта, описують програму і методіку формування готовності до професійної діяльності. Вони стверджують те, що особистісно-акмеосинергетичний підхід здійснюється через сукупність принципів: вершинної орієнтації, системно-функціональний, рефлексивно-акмеологічний, комплексності, особистісної зрілості майбутніх фахівців та самоорганізації на високому акмеологічному рівні. Їхня концептуальна модель особистісно-професійної готовності психолога-практика будується на основі трьох, взаємопов'язаних між собою, компонентах – особистісного,

теоретичного і практичного (Я. В. Чаплак, Н. В. Гаркавенко, І. І. Солійчук, 2011).

Проаналізувавши літературу з питань професійної підготовки шкільних психологів до консультативної діяльності із особистістю, Я. Чаплак прийшов до такого висновку:

– особистісний компонент формування готовності передбачає наявність особистісної підготовки, яка б дозволила уникнути непрофесіоналізму –це стійкі мотиви вибору професії, сформована спрямованість на діяльність, об'єктивна самооцінка професійно значущих якостей особистості, наявність умінь організації самовиховання та самовдосконалення, стан упевненості в собі, психологічна стійкість, стан задоволеності вибором професії та ін.;

– теоретичний компонент формування готовності складається зі знань теоретичних засад консультативної роботи, тобто основні теоретичні підходи, положення професійної орієнтації особистості, особистісний підхід, принцип гуманізації, принцип суспільно-особистісного прагматизму та партнерства та ін.;

– практичний компонент формування готовності включає в себе володіння конкретними методами і методиками консультування (Я. Чаплак, 2011).

Науковець вважає основним методом програми і методики щодо формування особистісно-акмеологічної готовності майбутніх психологів до консультативної діяльності спеціальний комплекс соціально-психологічних тренінгів. Для формування особистісного компоненту готовності пропонується використовувати наступні методи: групова дискусія, вправи на активізацію та розвиток мотиваційної, оперативно-технічної та регулятивної сфер особистісно-професійного компоненту готовності; для формування теоретичного компоненту – навчальна бесіда, робота в команді, групова дискусія, ділові ігри, інформаційне моделювання ситуацій, тестування, завдання на формування гіпотез і версій структури консультативної взаємодії; для формування практичного компоненту – робота в команді, групова дискусія з аналізу

консультативної роботи зі старшокласниками, моделювання різноманітних ситуацій консультативного процесу, практичні вправи (Я. Чаплак, 2011).

Т. Ковалькова визначає структуру готовності майбутніх психологів до професійної діяльності в авіаційній галузі «як систему знань, практичних умінь та навичок, професійно значимих психологічних властивостей та здібностей особистості, що зумовлюють досягнення адекватного вимогам діяльності результату і є умовою для саморозвитку й самореалізації людини засобами професійної діяльності» та формулює такі критерії сформованості готовності майбутнього психолога до фахової діяльності:

- особистісна готовність: рівноваженість емоційної сфери, мотиваційна складова, система ціннісних орієнтацій;
- когнітивна готовність: система знань власне про професійну діяльність психолога та про авіаційну галузь;
- інтерактивна готовність: сформованість умінь та навичок професійного психолога;
- рефлексивна (оцінна) готовність: передбачає здатність студента до прогнозування й адекватної оцінки своїх дій та їх результату, а також до оцінки своєї підготовленості до професійної діяльності (Ковалькова Т. О., 2013).

О. Матвієнко під готовністю майбутнього вчителя до творчої навчально-виховної діяльності розуміє «сукупність особистісних, психологічних і професійних особливостей майбутнього вчителя, що охоплюють ціннісно-мотиваційну, змістово-процесуальну та дієво-операційну сфери педагогічної діяльності, яка дає йому змогу успішно реалізувати педагогічну взаємодію у навчально-виховному процесі». Вона вирізняє загальну методичну готовність та індивідуальну психологічну готовність. На думку дослідниці загальна методична готовність формується протягом навчання у вузі завдяки передачі знань з профільного предмета та засвоєння вмінь, пов'язаних із методикою його викладання, а також вивчення дисциплін

психолого-педагогічного циклу. Формування ж особистісної психологічної готовності відбувається під час професійної адаптації і залежить від рівня загальної психологічної готовності, реальних умов діяльності та психологічної допомоги з боку досвідчених фахівців (Матвієнко О. В., 2012).

Визначаючи готовність майбутнього вчителя математики до професійної самореалізації, О. Ковальчук розглядає її як «інтегральне, структуроване, багато компонентне особистісне утворення, що включає професійну спрямованість, систему наукових знань, умінь та навичок, розвинені педагогічні здібності, творчий потенціал особистості, здатність протистояти труднощам і самовдосконалюватися впродовж життя, яке вона набуває в процесі професійного становлення у вищому навчальному закладі, що забезпечує їй самореалізацію й результативність при виконанні професійних обов'язків у відповідних соціально-культурних умовах». Структуру готовності майбутнього вчителя в даному дослідженні представлено через сукупність таких понять:

- професійна спрямованість: професійні інтереси, ціннісні орієнтації, стійкі мотиви та установки на професійну самореалізацію та самовдосконалення, а також потреби, які регулюють формування готовності до професійної самореалізації та відображають спрямованість на формування готовності;

- система знань, умінь та навичок: наявність професійно необхідних знань, методики організації навчально-виховної діяльності, використання здобутих знань, умінь, вдосконалення навичок, виконання дій для реалізації власних ресурсів;

- розвинені педагогічні здібності: розвиток та вдосконалення індивідуальних здібностей, особистих якостей, схильностей у професійній діяльності, вироблення власного стилю та спрямованість на творчу діяльність;

- творчий потенціал: творче самопереосмислення, самопроектування, усвідомлення необхідності професійної самореалізації та впевненість у власних можливостях

керувати навчально-виховним процесом, уміння контролювати результати професійної діяльності та рівень розвитку, особисті досягнення (Ковальчук О. А., 2015).

Аналіз теоретико-методологічних джерел щодо готовності майбутніх фахівців до професійної самореалізації дозволив нам розкрити суть поняття «готовність до професійної діяльності», виявити її складові (особистісна, теоретична і практична) та їхні характеристики, з'ясувати різні види готовності (загальну методичну готовність та індивідуальну психологічну готовність), виділити структурні компоненти останньої (мотиваційний, орієнтаційний, операційний, вольовий, оцінювальний), а також порівняти дослідження цих категорій в залежності від виду діяльності та від специфіки вибраної спеціальності. з точки зору різнопланових підходів різних науковців.

Висновки дослідження і перспективи подальших розвідок у досліджуваному напрямі. Отже, з вище викладеного можна зробити наступні висновки:

- різнопланові підходи до визначення готовності до професійної діяльності у окремих дослідників пояснюються різними видами готовності, різними видами самої діяльності та специфікою різноманітних професійних спеціальностей;
- результатом підготовки майбутніх фахівців повинен бути високий рівень сформованості готовності до професійної діяльності, який обумовлено постійною систематичною, комплексною і правильно спланованою роботою по формуванню всіх видів та структурних компонентів готовності на основі принципу цілісної єдності та взаємодоповнюваності;
- проблеми щодо рівня готовності майбутніх фахівців до професійної самореалізації пов'язані з недоліками професійної підготовки, недосконалою системою відбору абітурієнтів у вузи та з недостатньо розробленою і організованою роботою по формуванню психологічної готовності студентів до праці.

Після ознайомлення з теоретичними джерелами з'ясувалось, що питання цілеспрямованої підготовки майбутніх техніків-технологів з технології харчування до професійної самореалізації не було предметом спеціального наукового дослідження. В зв'язку з цим, перспективами подальших розвідок з питання формування готовності до професійної самореалізації буде робота саме в цьому напрямку.

Список використаних джерел:

1. Дьяченко М. И. Психология высшей школы: учеб. пособие для вузов. Минск: БГУ, 1981. 383 с.
2. Загальна психологія / [С. Д. Максименко, В.О. Зайчук, В.В. Клименко та ін.]. Вінниця: Нова книга, 2004. 704 с.
3. Ковалькова Т.О. Проблема формування структури готовності майбутніх психологів до професійної діяльності в авіаційній галузі. [Електронний ресурс] *Проблеми сучасної педагогічної освіти. Педагогіка і психологія*. 2013. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/pspo_2013_39\(2\)_20](http://nbuv.gov.ua/UJRN/pspo_2013_39(2)_20).
4. Ковальчук О. А. Проблема формування готовності майбутнього вчителя математики до професійної самореалізації. [Електронний ресурс] *Вісник Житомирського державного університету*. 2015. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/18620/1/20.pdf>.
5. Матвієнко О. В. Готовність майбутнього вчителя початкової школи до творчої навчально-виховної діяльності. [Електронний ресурс] *Проблеми підготовки сучасного вчителя*. 2012. URL: http://library.udpu.org.ua/library_files/probl_sych_vchutela/2012/6_1/visnuk_34.pdf.
6. Чаплак Я. В. Формування готовності психолога-консультанта до творчої самореалізації в професійній діяльності на основі особистісно-акмеологічного підходу. [Електронний ресурс] *Электронный научно-практический журнал «Современные научные исследования и инновации»*. 2011. URL: <http://web.snauka.ru/issues/2011/08/1514>.
7. Чаплак Я. В., Гаркавенко Н.В., Солійчук І.І. Формування готовності психолога-практика до консультативної взаємодії на основі особистісно-акмеосинергетичного

підходу [Електронний ресурс] Электронный научно-практический журнал «Психология, социология и педагогика». 2011. URL: <http://psychology.snauka.ru/2011/10/20>.

References

1. Diachenko M. Y. Psykholohyia vysshei shkoly: ucheb. posobye dlia vuzov. Mynsk: BHU, 1981. 383 s(bilor).
2. Zahalna psykholohiia / [S. D. Maksymenko, V.O. Zaichuk, V.V. Klymenko ta in.]. Vinnytsia: Nova knyha, 2004. 704 s (ukr).
3. Kovalkova T.O. Problema formuvannia struktury hotovnosti maibutnikh psykholohiv do profesiinoi diialnosti v aviatsiinii haluzi. [Elektronnyi resurs] Problemy suchasnoi pedahohichnoi osvity. Pedahohika i psykholohiia. 2013. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/pspo_2013_39\(2\)_20](http://nbuv.gov.ua/UJRN/pspo_2013_39(2)_20) (ukr).
4. Kovalchuk O. A. Problema formuvannia hotovnosti maibutnoho vchytelia matematyky do profesiinoi samorealizatsii. [Elektronnyi resurs] Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnogo universytetu. 2015. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/18620/1/20.pdf> (ukr).
5. Matviienko O. V. Hotovnist maibutnoho vchytelia pochakovoii shkoly do tvorchoi navchalno-vykhovnoi diialnosti. [Elektronnyi resurs] Problemy pidhotovky suchasnoho vchytelia. 2012. URL: http://library.udpu.org.ua/library_files/probl_sych_vchutela/2012/6_1/visnuk_34.pdf (ukr).
6. Chaplak Ya. V. Formuvannia hotovnosti psykholoha-konsultanta do tvorchoi samorealizatsii v profesiinii diialnosti na osnovi osobystisno-akmeolohichnoho pidkhodu. [Elektronnyi resurs] Электронный научно-практический журнал «Современные научные исследования и инновации». 2011. URL: <http://web.snauka.ru/issues/2011/08/1514> (ukr).
7. Chaplak Ya. V., Harkavenko N.V., Soliichuk I.I. Formuvannia hotovnosti psykholoha-praktyka do konsultatyvnoi vzaiemodii na osnovi osobystisno-akmeosynerhetychnohopidkhodu. [Elektronnyi resurs] Электронный научно-практический журнал «Психология, социология и педагогика». 2011. URL : <http://psychology.snauka.ru/2011/10/20> (ukr).

Наталія Васильевна Маятина,
старший преподаватель кафедры
информационно-технических дисциплин,
Киевский кооперативный институт бизнеса и права,
г. Киев, Украина
ORCID iD: orcid.org/0000-0002-1417-8390
mynataly2007@ukr.net

Маятина Н.В.

**ФОРМИРОВАНИЯ ГОТОВНОСТИ БУДУЩИХ СПЕЦИАЛИСТОВК
ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ САМОРЕАЛИЗАЦИИ КАК
ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ ПРОБЛЕМА
ФОРМИРОВАНИЯ ГОТОВНОСТИ БУДУЩИХ СПЕЦИАЛИСТОВК
ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ САМОРЕАЛИЗАЦИИ КАК
ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ ПРОБЛЕМА**

Аннотация

В статье рассмотрены разные виды готовности к профессиональной деятельности и раскрыта их сущность. Описаны этапы процесса формирования готовности выпускников вузов к работе по избранной специальности, а также подчеркнута необходимость систематичности и комплексности данного процесса. Определены компоненты психологической готовности к деятельности, объясняется термин «психологическая готовность к деятельности», обоснована ее важность для дальнейшей профессиональной самореализации. Раскрыта сущность периода адаптации к трудовой деятельности как одного из самых важных показателей готовности. Определены затруднения, которые возникают при формировании готовности будущих специалистов к работе. Освещена специфика понятия «профессиональная готовность» и особенности ее формирования в зависимости от вида деятельности и своеобразности избранной профессии.

Ключевые слова: *готовность, профессиональная самореализация, виды готовности, структурные компоненты готовности, период адаптации.*

Natalia VasilyevnaMaياتina,
Head teacher, Chair of Informational,
Technical, and Natural Sciences
Kyiv Cooperative Institute of Business ,
Kyiv, Ukraine
ORCID iD:orcid.org/0000-0002-1417-8390
mynataly2007@ukr.net

Maiatina N.V.

**THE DEVELOPMENT OF FUTURE SPECIALISTS'
PREPAREDNESS FOR PROFESSIONAL SELF-REALIZATION AS
A PSYCHO-PEDAGOGICAL PROBLEM**

Abstract

The article reviews various types of preparedness for the professional activity and looks into their meaning. It also describes the stages of the process of professional readiness development of college graduates and emphasizes the necessity of systematicity and complexity of this process. The article defines the components of psychological preparedness for the professional activity, explains the very term of «psychological preparedness for the activity», and substantiates its importance for further occupational self-realization. It explains the essence of the professional activity adaptation period as one of the most important indicators of the preparedness. The problems that appear during the preparedness development as future specialists prepare for work are determined. The article highlights the peculiarity of the notion of «professional preparedness» as well as features of its development depending on the type of activity and specificity of the chosen profession.

Current socio-economic changes in our country dictate the emergence of professional preparedness requirements for the prospective highly qualified professionals with the requirements aiming at fulfilling complex assignments, solving multilevel tasks, and adjusting to innovations at a fast pace. The development of preparedness for the professional self-realization is an important condition of preparing such specialists and an indicator of the effectiveness of their training. The objective of this article is the analysis of theoretical and methodological research on the problem

of professional self-realization preparedness development and also the explanation of the very term of «professional preparedness», its structural components and different types.

The very term of preparedness appeared back at the beginning of the last century as it was necessary to create a personal activity model in various parts of life. Preparedness as one's psychiatric condition means one's inner disposition as for certain behavior while completing specific tasks. One of the most important indicators for the professional activity is the adaptation period for that activity. Professional preparedness development means multipurpose application of different principles, methods, means and forms of education as well as students' training and activity management.

Key words: *preparedness, professional self-realization, types of preparedness, structural components of preparedness, period of adaption.*